Год. III. **Септемврий и Октомврий** **Книга V**

Родопски напрѣдъкъ

Мѣсечно илюстровано списание

за

наука, обществени знания и народни умотворения.

Калайджийскиятъ занаятъ въ Родопитѣ и неговия еснафъ.

(Поминъчно—правни бѣлѣжки).

Въ послѣдната IV кн. на „Родопски напрѣдъкъ" ний дадохме нѣколко бѣгли бѣлѣжки за дюлгеритѣ въ Родопитѣ и тѣхнитѣ обичайно-правни отношения при упражняване занаята си. Тоя пѫть пъкъ ще запознаемъ читателя съ другъ, наистина, по-малко разпространенъ занаятъ, ала пъкъ по-важенъ за изучване, защото той и днесъ пази своя еснафлъкъ, почиващъ на извикани отъ нуждитѣ и условията му взаимни отношения и обичайно-правни традиции, па освѣнъ това и въ общественитѣ работи на дадено село или покраина тая еснафска корпорация е указвала и извѣстно влияние въ едно или друго отношение. Тоя занаятъ е калайджийството.

Калайджилъкътъ, както се изразяватъ въ Родопитѣ, се състои главно въ калаисване, или както въ Ахж-челебийско казватъ **ганосване**, на разни бакърени

сждове, а едновременно ремонтиране (закърпване) и на стари и поради това калайджията майсторъ все трѣбва да отбира отъ малко-малко поне и отъ мѣдникарство — бакърджилъкъ. Тоя занаятъ най-много е разпространенъ въ Ахж-челебийско и то само у българитѣ, дѣто въ нѣкои села калайджиитѣ съставляватъ видно по число съсловие, организирано въ еснафъ, на който значението и влиянието въ обществото е твърдѣ внушително. Само въ селото Устово отъ 450 глави на сѣмейства повече отъ 100-тѣ сж калайджии. Въ Рупчоско, Неврокопско, Даржъ-дерско (въ последното има повече отъ 20-на калайджийски сѣмейства), Скечанско и Гюмюрджинско калайджии се срѣщатъ по-рѣдко, по единъ или двама занаятчии въ едно село или въ една покрайна.

У помацитѣ и тоя занаятъ никакъ нѣма.[1]

Освѣнъ въ Родопитѣ калайджиитѣ работятъ занаята си и въ цѣлото Тракийско поле, Одринско, Дедеагачко, Бѣломорската равнина, Драмско, Сѣрско, на достигатъ и до североизточна България, въ Варненско и Черноморското крайбрѣжие. Най-много тоя занаятъ се работи изъ между турското население и скотовъдцитѣ у българитѣ, защото тѣ иматъ въ употрѣбление по-голѣми количества мѣдни сждове. Калайджиитѣ странствуватъ прѣзъ всичкото врѣме на годината, освѣнъ прѣзъ тия лѣтни мѣсеци, прѣзъ които полската работа на земледѣлцитѣ е най-усилена, обаче калайджиитѣ най-много иматъ работа прѣзъ поститѣ у християнското население и прѣзъ рамазаннитѣ дни у турското.

Между всички други занаяти, каквито има въ Родопитѣ, калайджийството е най-продуктивно въ възнаградителностьта на труда. Единъ добъръ и работливъ майсторъ калайджия съ пъргавъ и якъ чиракъ може да изработи до 20 лева чиста печала за день вънъ отъ разноскитѣ. Обаче такава работа рѣдко се намира. Поради това калайджийското съсловие въ Родопитѣ между другитѣ занаятчийски съсловия е най-добрѣ по-

[1]) Само отъ Дарждере за сега има единъ помакъ калайджия, който заедно съ тримата си сина работи занаята въ града Гюмюрджина. Б. Р.

минъчно, и тоя занаятъ въ прѣдѣлитѣ на Турция още не е изгубилъ своето значение, каквото е ималъ въ цвѣтущи на занаятчийството врѣмена, когато отсамъ въ България той значително изпадна по причини твърдѣ понятни за читателя, именно, поради изселването на турското население и замѣстването мѣднитѣ сѫдове съ пръстени и чогунени у българското.

Първитѣ условия да може единъ калайджия съ успѣхъ да работи занаята си и охолно да посрѣща всичкитѣ си поминъчни нужди, свои и на сѣмейството си, сѫ да си има добъръ **хайгоат'** (сѣчива, уреди, занаячтийски принадлѣжности), пъргавъ и якъ чиракъ, единъ или два товарни добитъка, малъкъ капиталъ за купуване калай и памукъ и добра за работа **юрия** — познати села или покраина, негови мющерии. Успѣхътъ би билъ още по-голѣмъ, ако той (калайджията— майсторъ) има капиталъ да кара съ себе си за проданъ на мющериитѣ си и чисто нови мѣдни разни видове домашни сѫдове, които не само въ брой, но и въ замѣна съ стари, овѣхтѣли и негодни вече за употрѣбление да може да дава.

Всѣки калайджия отъ баща си или майстора си е наслѣдилъ единъ видъ една *юрия*, т. е. 1—2 или повече села, една покраина, на която той изработва сѫдоветѣ всѣка година. Ако ли по едни или други причини е напусналъ юрията си, или хората го нещатъ тамъ, тогава отива другъ и го замѣства. Обаче има майстори и безъ свои мющерии, безъ юрия, и такива или се сдружаватъ съ други, които си иматъ стара юрия, или пъкъ отиватъ въ села и покраини, дѣто нѣма други калайджии. Тъй напр. чиракътъ на единъ майсторъ слѣдъ врѣме стане самъ майсторъ — калайджия, а селото или покраината доставя работа за прѣхрана само на едного, тогава новиятъ майсторъ неможе безъ покана на стария си господаръ да остане да работи въ познатата му покраина, а трѣбва да отиде въ други мѣста и си намѣри работа, дѣто не е засѣдналъ по рано другъ.

Калайджиитѣ при упражняване занаята си въ чужбина водятъ до нѣкѫдѣ не добъръ животъ откъмъ

обстановката си. Тѣ рѣдко наематъ отдѣлни и годни помѣщения, а заседватъ въ оборитѣ, въ мечетитѣ, въ нѣкои запустѣли ханища и др. т., защото и самиятъ занаятъ изисква такива условия. Въ постояненъ димъ, миризми, влага, студъ и пр. калайджиитѣ прѣкарватъ твърдѣ нехигиенично, затова и това съсловие се отличава отъ всички други по своето безврѣменно остаряване, мършавина на тѣлото и жълтникави, единъ видъ болезнени, физиономии. Въ интелектуално отношение обаче калайджиитѣ стоятъ по-високо отъ овчаритѣ, дюлгеритѣ и други занаятчийски съсловия. Отъ малки свикнали по чужбина, изложени на много прѣмеждия, въ постоянни сношения съ разни хора и др. под. калайджиитѣ се отличаватъ по своята лекость, похватность, пъргавость, юначенъ и смѣлъ духъ и умствено развитие. Калайджиитѣ заедно съ бакърджиитѣ сѫ били първитѣ и най-упорититѣ борци срѣщо гръцкото духовенство и най-заслужилитѣ ратници за възраждане и закрѣпване българщината изъ ширинето на Родопитѣ.

За забѣлѣзване е, че и тукъ занаятитѣ се крѣпятъ още и запазватъ своето сѫществуване възъ основата на старитѣ си обичаи, обърнали се вече на традиции, а именно, да се прѣдаватъ единъ видъ по наслѣдство, т. е. бащата учи сина си на тоя занаятъ, който самъ упражнява. Ето защо не е рѣдкость четирма или петима на и повече братия да бѫдатъ на единъ занаятъ калайджии, дюлгери, овчари-скотовъдци и пр., защото и баща имъ е ималъ сѫщия занаятъ. Разбира се, че и тукъ се срѣща изключение отъ това традиционно правило въ поминъчния строй, обаче общото гледище е такова въ Родопитѣ.

Както въ другитѣ занаяти, тъй и въ калайджийството бащата—калайджия се радва, когато момчето му е пораснало, наякнало вече, за да го земе съ себе си на чужбина и го учи на своя занаятъ. *Рудѝл му са е[а] чира̀к, та му е[а] ста̀налу л'осну; зафта̂сал му е[а] ардъм* и др. т. казватъ за нѣкого, комуто е стигнала вече за работа челядь.

Обикновено чирачетата започватъ да се уславятъ

отъ 7—8 годишна възрасть, ала нѣкога сирачета безъ баща или майка завеждатъ на чужбина и отъ 5 годишна възрасть. Всѣки баща прѣдпочита синъ му извѣстно врѣме да почиракува и у чуждъ човѣкъ и това се прави, за да може да се дисциплинира по-добрѣ. *Да пуеᵃдѐ и чус хлеᵃб, та да са упеᵃчѐ; дà пухðди с чузди л'уд'еᵃ, да види как соᵃ хлеᵃб еᵃдѐ* и др. п. казва бащата за дѣтето си, и обратното: *той ни ѐ еᵃл чус хлеᵃб; ни ѐ прàвил чуздѐᵃм измѐт'; той ни знаеᵃ чу̀зда капиеᵃ* и мн. др. казватъ обикновено на човѣкъ не стегнатъ, не честенъ въ работата си, не пестеливъ, не изпеченъ въ занаята си, или не дресиранъ въ обноскитѣ си, съ една дума не възпитанъ човѣкъ.

Пазарниятъ сезонъ на чирацитѣ е Димитровдень, който и българи и помаци въ Родопитѣ именуватъ съ турската дума *Касъм*, а срокътъ на досѣдяването е Гергьовдень или *Едрелѐсъ* по турски. Всѣки занаятчия, който си нѣма чиракъ, или ако има, не ще му сѣди и за напрѣдъ по едни или други причини, ще напусне работата си каквато и да има, ако е въ чужбина, и ще се завърне въ селото си да си намѣри и услови чиракъ, защото тоя занаятъ безъ чиракъ не е спореnъ, т. е. не само че е мѫченъ да се работи, но и не отнема на единъ майсторъ самъ да поеме всичката работа при калаисването. Уславянето на чирацитѣ става въ присѫтствието на нѣколко лица — *пазарбашии* както ги казватъ — а на чирачето прѣдставитель е неговиятъ баща или майка, или ако нѣма такива, неговитѣ роднини. Възнаграждението му състои въ пари и въ натура. Тъй напр. опрѣдѣля се сумата за година 100—200 или повече гроша и отгорѣ на това единъ чифтъ обуща, единъ катъ дрехи, или толкова си работни дена прѣзъ годината да работи на родителитѣ си съ добитъцитѣ на майстора му, или пъкъ еди колко си товара дърва да закара съ майсторовитѣ си коне у дома си и др. такива.

Задълженията на чирака(¹) къмъ майстора сѫ слѣднитѣ: да мие и изчиства сѫдоветѣ и ги приготвя

¹) Освѣнъ името *чиракъ*, казватъ още и *шигоъртин*, *аргатин*, *калфи* но послѣдното кога вече се е полунаучилъ на занаята.

за калаисване; да ходи изъ селото (когато сѫ на чужбина) и изпитва дѣ има сѫдове за калаисване, да ги донася на майстора си, да ги занася слѣдъ изработването на стопанитѣ имъ, да проси храна както за него и майстора си тъй и за добитъка, когато нѣматъ работа. (При работене тоя занаятъ обичай е стопанитѣ, чиито сѫдове се калаисватъ, да даватъ и храна прѣзъ това врѣме на майстора и добитъка му, ако има и такъвъ). Чиракътъ трѣбва да се грижи въ всичко и за добитъка на майстора си: да го храни, да го насе, да го пои, чисти, връзва, отвързва и пр. Съ една дума чиракътъ е дълженъ безпрекословно да изпълня всички заповѣди на майстора си, да го почита и уважава и не само него, но и майсторовата жена.

Задълженията пъкъ на майстора къмъ чирака собствено къмъ родителитѣ или настойницитѣ му сѫ: да изплаща редовно опрѣдѣленото му възнаграждение съразмѣрно изминалото се врѣме или уговореното въ пазарлъка; да го поучава въ всичко, а отгорѣ на това и въ занаята; да го обува, облича и храни добрѣ; ако се поболѣе, да се грижи за оздравяването му, съ една дума да го има като свое дѣте. Майсторътъ за извѣстни прѣстѫпления може да наказва чирака си и съ бой и за това никой не може да го упрекне. Ако чиракътъ като дѣте още причини нѣкоя пакость, която послѣдва и съ парична глоба, често пѫти таквато плаща майсторътъ, но има случаи, когато причинената глоба или загуба се прихваща отъ майстора, когато да му се наплаща.

Когато чиракъ прѣстои непрѣкъснато у единъ майсторъ 5—6 и 8 години и прѣзъ това врѣме изучи и занаята, тогава тѣхнитѣ отношения ставатъ близки, като единъ видъ роднински. Тъй напр. чиракувалиятъ толкова врѣме вече новъ майсторъ прѣзъ цѣлия си животъ запазва една особена почеть къмъ стария си майсторъ (въ Ахѫ-челебийско на голѣми праздници му носятъ *спре*[а]*давак* — хлѣбъ, баница и питие — както това правятъ синове и дъщери къмъ родителитѣ си). При годежъ, свадба, кръщенка и други такива майсторътъ се кани и почита като сѫщи баща. И май-

сторътъ къмъ чирака си се носи като баща къмъ сина си: той го поучава, защищава дѣто стане нужда, упжтва го и му помага както и колкото може.

Слѣдъ като единъ чиракъ е вече усвоилъ добрѣ занаята и то слѣдъ като продължително врѣме е прѣстоялъ у единъ и сжщи майсторъ, тогава послѣдниятъ го прави *ючтенъ биръ*, т. е. не му плаща вече годишно опрѣдѣлено възнаграждение като на чиракъ, ами му дава третата часть отъ печалбата, колкото припечалятъ отъ взаимното работене занаята. Слѣдъ нѣколко врѣме го прави и сжщъ съдружникъ и тогава вече на половина дѣлятъ изработеното. Прогласениятъ чиракъ вече за новъ майсторъ получава отъ стария си майсторъ нѣкои отъ най-потрѣбнитѣ занаятчийски прибори, а нѣкои подарявать на заслужилитѣ си чираци —майстори и цѣлъ комплектъ калайджийски хайгътъ.

Такъвъ е горѣ доло строятъ на калайджийството въ Родопитѣ, погледнато отъ чисто техническа и поминъчната му страна. Остава сега да се спремъ за малко и върху обичайно-правната, върху неговитѣ като корпорация отношения, съ други думи, върху взаимнитѣ права и задължения на занаятчиитѣ, които съ течение на врѣмената и поникващитѣ нужди и економични интереси сж се обърнали на устно прѣдавани и спазвани традиции и законоположения. Това е то еснафското сдружване или еснафътъ, както го изобщо казватъ.

Думата еснафъ е извѣстна въ всички слоеве на Родопскитѣ поселения безъ разлика на поминъчно положение. Общото понятие е доста отвлѣчено, единъ видъ разтегнато нѣкакъ, защото като кажатъ *еснафъ*, *еснафлъкъ*, разбиратъ не само че лицето въ дадения случай принадлѣжи къмъ еди кое си занаятчийско съсловие, но че и извѣстни задължения е поело на себе си както къмъ своитѣ другари по занаятъ, тъй и къмъ всички други съсловия, па и къмъ всѣки членъ въ обществото изобщо. Като че ли и само обществото иска отъ лицето—еснафъ по-високи морални качества, отколкото отъ хора не числещи се къмъ нѣкой эснафъ.

Отъ кога водятъ началото си еснафитѣ въ Родо-

питѣ, не се знае, но тѣхното появяване и въ тия планински поселения не е скорошно.

Всѣки изпекълъ вече добрѣ занаята, който самъ безъ ничия помощь може да го работи, става членъ въ еснафътъ, разбира се, ако самъ желае това. Като постжпи въ еснафътъ, той вече се ползува съ извѣстни права, корпорацията запазва тия негови права и му се притича на помощь въ всички случаи, като въ замѣна на това търси отъ него и извѣстни задължения, па има право понататъкъ да му налага и извѣстни наказания, ако въ едно или друго отношение не изпълни задълженията си. Тукъ ний ще изброимъ по-важнитѣ обичайно-правни разпоредби въ калайджийския еснафъ.

1. Забранява се на всѣки майсторъ-еснафъ да отнеме чиракътъ на другиго, прѣди да му е излѣзълъ срокътъ, или самъ майсторътъ да го е изпждилъ, т. е. отстранилъ по-рано отъ условеното врѣме.

2. Неможе и чиракъ безъ крайно уважителни причини да напусне майстора си прѣди срокътъ, освѣнъ ако самъ майсторътъ му го отстрани, или ако се е залѣжалъ отъ нѣкоя болесть повече отъ единъ мѣсецъ врѣме.

3. Неможе единъ калайджия да засѣдне въ едно село да работи, ако това село е юрия на другиго, ала билъ той тамъ или не, освѣнъ ако взаимно се споразумѣятъ заедно да работятъ, съ други думи, ако правоимеещиятъ майсторъ самъ покани новодошлия.

4. Забранено е на всѣки калайджия да употрѣбява долно качество калай и съ това компрометира и себе си, и занаята си, а заедно съ това и цѣлото си съсловие.

5. Неможе единъ калайджия да работи съ досущъ ниска цѣна, нито пъкъ съ много, извънредно висока. За извѣстни покраини споредъ работата тамъ условията и качеството на сждоветѣ, еснафътъ опрѣдѣля срѣдната норма каква печала минимумъ и максимумъ да се търси отъ изработването на една ока калай.

6. Ако се съберать на нѣкой панаиръ или пазаръ нѣколко души бакърджии (въ калайджийския

еснафъ влизатъ и бакърджиитѣ), прѣдварително се съгласятъ на една опрѣдѣлена цѣна да продаватъ бакърътъ, та да не си конкурпратъ единъ другъ.

Нарушителитѣ на горнитѣ задължения се наказватъ отъ *устабашията*, а главно отъ еснафскитѣ събрания съ глоба, която състои прѣди всичко отъ обезщетение въ полза на посрадавшата страна и отъ една, двѣ или повече оки восъкъ за въ полза на черквата, или пъкъ извѣстна парична сума за еснафската каса.

Еснафътъ се управлява отъ единъ видъ избирано въ годишнитѣ събрания настоятелство, на което мандатътъ е една година. Настоятелството състои отъ единъ прѣдсѣдатель, наричанъ *устабашия*, двама члена, отъ които единиятъ е касиеръ, и единъ калфа—слуга; всичкитѣ трѣбва да бждатъ членове въ еснафътъ и опитни отъ по-ститѣ и по-видни майстори. Всѣки ново-прогласенъ майсторъ еднъжъ за винаги внася опрѣдѣленъ паричен вносъ (отъ 1 б. меджидие до ½ лира) въ еснафската каса; тоя вносъ се казва *тестиръ*. Приходътъ на еснафътъ състои отъ тия първоначални първи и послѣдни вносове и отъ глоби, а отгорѣ на това и отъ лихви на капиталитѣ. За редовното водене на смѣткитѣ, за прибиране на глобитѣ и вносоветѣ, както и за подновяването на записитѣ, прибирането на суми и лихви и др.т. е отговорно настоятелството.

Всѣки еснафъ-членъ има право въ случай на нужда да се взаеме съ опрѣдѣлена лихва отъ извѣстна сума отъ еснафската каса, на която дава редовенъ записъ и поржчители единъ или двама. Вънкашенъ човѣкъ, т. е. не отъ съсловието, може да се взаеме отъ еснафската каса само тогава, когато има излишъкъ капиталъ мъртъвъ, а при това и общото събрание одобри и рѣши. На изпаднали членове отъ еснафътъ, та често пжти и на външни въ селото нещастни хора, по рѣшение пакъ на общото събрание отъ еснафската каса може да се даде за извѣстно врѣме извѣстна сума и безъ лихва, а на крайно изпаднали въ мизерия хора, каквито пострадали отъ пожаръ, дълго боледуване, смърть, обири и др. подобни нещастия еснафското събрание отпуща и даромъ парични помощи.

Всѣка година по Петровденъ или Илинденъ, когато по-голѣмата часть, ако не всичкитѣ, членове отъ еснафьтъ сѫ се завърнали въ домоветѣ си отъ чужбина, става нѣкой недѣленъ день общо годишно еснафско събрание, което се свиква отъ настоятелството. На това събрание отъ еснафската каса настоятелството купува и заколва добитъкъ, приготвя ядене и питие и гощава всички членове. Това гощаване се казва *лбнжеа*. Слѣдъ това се прѣгледватъ смѣткитѣ на настоятелството, разглеждватъ се спорове, възникнали прѣзъ годината между чираци и майстири, между майстори помежду, сѫдятъ се нарушителитѣ на еснафскитѣ задължения чираци и майстори, опрѣдѣлятъ се глобитѣ имъ, приематъ се нови членове или се отстраняватъ стари, когато сѫ се провинили въ повторени и потретени нарушения, опрѣдѣля се кому колко заемъ да се даде, съ каква лихва, на кой нещастникъ съ каква парична помощь да му се помогне и др. подобни. Всички тия рѣшения се възлагатъ да се приведатъ въ изпълнение отъ настоятелството, което на ново се е избрало.

Въ годишнитѣ еснафски събрания, ако има нужда, се разисква и зема рѣшение и съ каква сума отъ еснафската каса да се помогне и за нѣкое обществено прѣдприятие, каквото напр. при съграждане или ремонтиране на черква, набавяне черковни принадлѣжности, съграждане на училище, мостъ направа на пѫть, чешма, условяне и издържане учитель и др. подобни отъ обществено значение и полза работи.

Всички смѣтки настоятелството въ по-ранни години е водѣло на *рѫбошъ, четли*, а въ днешно врѣме вече и писменно на тевтери, които могатъ всѣкога, когато пожелае нѣкой членъ, да се провѣрятъ. Обаче за всички други установени положения, права, задължения, наказания и пр. на еснафътъ писани устави, протоколи или други подобни нѣма, а се прѣдаватъ, знаятъ, помнятъ и почитатъ по прѣдание устно отъ поколѣние на поколѣние.

Непокорнитѣ на тия корпоративни задължения и рецидивиститѣ въ нарушенията и незапазването със-

ловнитѣ интереси еснафскитѣ сибрания изключватъ отъ еснафътъ и такивато се излагатъ на общо порицание и прѣзрѣние.

Калайджийско-бакърджийскиятъ еснафъ си има и своя патроненъ праздникъ въ годината; той е на 12 Декемврий. св. Спиридонъ. Него день е праздникъ за занаятчиитѣ дѣто и да се намѣрятъ тѣ. Настоятелството носи петохлѣбие въ черквата и заплаща литургията, а прѣзъ деньтъ занаятчиитѣ си правятъ визити, като на именень день.

Отъ всичко казано по-горѣ за калайджийско-бакърджийския еснафъ въ Родопитѣ ясно личи демократичния духъ и строй на населението и въ неговитѣ чистономинъчни срѣдства и нужди и че възъ основа на тоя демократиченъ духъ то базира своитѣ взаимни запазвания на интереситѣ си, колективно спомагане въ даденъ случай и обществена благотворителность и и подкрѣпяне и посрѣщане обществениттѣ си нужди и начинания.

Чепеларе 1905 г.

Ст. Н. Шишковъ.

